

на самореалізацію особистості та ін., що можуть стати предметом вивчення літературознавців та методистів.

Література

1. Гант Л. М. Риба на дереві / пер. з англ. Д. Березіної. Х. : Віват, 2019. 320 с.
2. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / за ред. А. А. Колупаєвої. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
3. Деркачова О., Ушневич С. Література та інклюзія. Брустурів : Дискурсус. 286 с.
4. Землянська А. В. Образ людини з особливими потребами в сучасній кіноіндустрії. *Вихід за межі: інклюзивна література як голос «іншого»*: матеріали міжнародної наукової конференції (26–27.09.2024 р.) Запоріжжя : БДПУ, 2024. С. 47–50.
5. American Library Association. URL: https://www.ala.org/alsc/award_sgrants/notalists/ncb.
6. Sharova T. et al. The artistic space of the topic of inclusion in the literature of Ukraine. *Theory and Practice in Language Studies*. 2023. Vol. 13(5). Pp. 1096–1104.

Комарова З.І.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ФОНЕТИЧНІ ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ

Анотація. У статті досліджено художню мову Марії Ткачівської з погляду використання в тексті роману «Голос перепілки» діалектних елементів; проаналізовано фонетичні риси художньої діалектної мови, які відображають особливості перехідних говірок гуцульсько-покутського ареалу карпатської групи говорів. Говіркові елементи

виконують у тексті переважно стилістично нейтральну функцію та ілюструють особливості діалектного мовлення.

Ключові слова: діалектне слово, вокалізм, консонантизм, говір, говірка, художня мова.

Komarova Z. Phonetic Dialect Features of Maria Tkachevska's Artistic Speech. *The article examines the artistic speech of Maria Tkachevska in terms of dialect elements used in the text of the novel «Voice of the Quail». It analyzes the phonetic features of artistic dialect speech, which reflect the peculiarities of the transitional lingo of the Hutsul-Pokut area within the Carpathian dialect group. Lingo elements serve a primarily stylistically neutral function in the text and illustrate the peculiarities of dialect speech.*

Key words: *dialect word, vocalism, consonantism, lingo, artistic speech.*

Актуальність дослідження. У сучасній лінгвістиці актуальними є дослідження, спрямовані на вивчення особливостей функціонування діалектних елементів у художньому тексті та взаємодії різнорівневих мовних одиниць літературної і діалектної мов. Аналізові окремих говорів і говірок південно-західного наріччя з погляду використання діалектних форм і слів в українській художній мові присвячено розвідки В. Грещук, В. Грещука, Ж. Колоїз, І. Матвіяс, Х. Стецик, Т. Тищенко і О. Зелінської, І. Ціховського та ін. Південно-західні діалекти вивчали на матеріалі художньої мови Б. Голода, М. Дочинця, М. Матіос, О. Маковея, І. Франка, Б. Лепкого, М. Яцкова та ін. Художня мова Марії Ткачівської з погляду функціонування в ній діалектних елементів не була ще об'єктом спеціального дослідження, що зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті – виявити та проаналізувати діалектні фонетичні особливості в мові твору Марії Ткачівської «Голос перепілки» [4].

Виклад основного матеріалу. Події, описані в романі «Голос перепілки», розгортаються в українському селі Рожнів, розташованому в Косівському районі Івано-Франківської області недалеко від міста Косова. Село знаходиться на пограниччі трьох історико-етнографічних регіонів України, таких як: Галичина, Буковина і Покуття. На територіях цих субетнографічних земель поширені гуцульський та покутсько-буковинський говори південно-західного наріччя. Дослідник

покутського говору М. Лесюк зазначає, що південно-західна межа між цими говорами невизначена, умовно вона проходить «по лінії Надвірна (північніше) – Коломия (південніше) – Мишин–Ковалівка–Іспас–Рожнів–Кути (значно східніше) – Берегомет Вижницького району» [2, с. 71–72]. Ймовірно, що в говірці рожнівців накладаються фонетичні системи обох говорів, а також мають місце діалектні риси вокалізму і консонантизму сусідніх говорів. Цю думку підтверджує діалектолог М. Бігусяк, об'єктом дослідження якого були «перехідні говірки гуцульсько-покутського порубіжжя», поширені зокрема і в Косівському районі Івано-Франківщини. За словами дослідника, ці говірки засвідчують «найхарактерніші риси південно-західного наріччя, а також багатство спільних рис двох говорів на всіх мовних рівнях» [1, с. 71–72].

Зупинимося більш детально на характеристиці фонетичних особливостей діалектних форм і слів, ужитих у тексті твору «Голос перепілки» Марією Ткачівською, яка сама теж родом з Івано-Франківської області.

Голосний [а] переходить у звук [е] після м'яких приголосних переважно в наголошеній позиції у словах, що належать до різних лексико-граматичних класів: **декувати, взєти, шкварчєти; дєдє, горєчка, життє, зїллє; полуднє, щоднє, зранє; порєдні, п'єть:** *Декувати Богу* (4, с. 9); *«Ти горєши! У тебе горєчка!» – Варварині руки знову трємтєть* (4, с.10); *Марія відразу косила оком на Мартина: хлопец рєбїтний, добрий, а для життє що щє трєба?* (4, с. 146); *«Як я стану богачем, то буду в недїлю спати до полуднє», – зїтхав Мартин* (4, с. 53); *«Порєдні дїти щонедїлі ходєт до цєркви», – не відступала Стефка* (4, с. 53).

Заміну голосного заднього ряду [а] на голосний переднього ряду [і] простежуємо в наголошеній і ненаголошеній позиціях після шиплячого приголосного в слові **щїстї** і похідних від нього **нєщїстї, щїсливий**, а також після м'яких передньоязикових у словах **здоровлї, валїнок, тижнї** < тижня, **тїгнути** < тягнути: *«Зав'язуй щїстї, здоровлї і многая лїта», – промовляє Варвара й всмїхаєтьсє* (4, с. 9); *Ти хоч до математики хист маєш. А я й у математиці дурний, як валїнок* (4, с. 52); *То чого приходила того тижнї панї Ковальсьєка?* (4, с. 126); *«Дивисє, не тїгни», – кажуть (свашки) до Дмитра* (4, с. 166).

На місці голосного [и] у різних позиціях відносно наголосу вживаються звуки:

[а] – у прислівниках **троха/трошка, тудя**: «Ще троха, Стефцю! Ще троха», – заспокоює Варвара більше себе, ніж подругу... (4, с. 8); «Нам тудя, видиш?» – показала пальцем кудись у далечинь Варвара (4, с. 27);

[о] – в обмежувальній частці **тільки**: «Тільки ти добрий, Боже, Тільки ти добрий», – шепотіла вона (Стефка) про себе... (4, с. 14).

Голосний [е] обнижує свою артикуляцію, наближаючись до [и], в закінченнях іменників, формах родового і знахідного відмінків множини (**людей, гостей, дітей**): Не журиси, Варцю. То від людей, а не від Бога (4, с. 163); ... Таких великих гостей я не сподівалиси, – почала виправдовуватися [Стефка] (4, с. 120); «Дітий таких мамів до войска не берут», – вросла Стефка в лавку (4, с. 152).

В іменниках **кашкіт, вісіле** вживається голосний [і] на місці літературного [е]: «Віддайте мій кашкіт, – хлипнув Мартин. – То дедів» (4, с. 40); Показуй свою одежину, чи ніц гострого із собов не взяла. Бо то всіяке є. Пустити туману на вісілю – то як раз плюнути (4, с. 166).

Взаємна заміна голосних звуків [е] та [о] наявна в прислівнику **ледво**, у суфіксі **-оньк-** іменника **блідонький**, у формах непрямих відмінків займенників **него, цего** після твердих передньоязикових приголосних: Їсти дають мало. Дуже мало. Ледво тримаємси (4, с. 90–91); «Ти якась блідонька, Стефцю», – сказала мама (с. 169); Паночку, пожалійте дитину. У него нікого нема, крім мене (4, с. 35); «Я тобі цего не подарую», – засичав Тодось... (4, с. 18).

На місці літературного [і] функціонують голосні звуки [и], [о], [е]:

[и] – переважно у закінченнях іменників **очи, на вогни, дни, до ночи** та в корені слова **видро**, де [и] походить із давнього короткого [ě] : «На тебе подібна, – гукала через вікно Ірця – Дивиси, які сині очи!» (4, с. 177). Як Варвара прочитала мені той лист, шо ти скоро будеш, то я вже три дни двері не замикаю (4, с. 154); «Видиш, вона [Варвара] мені нові рушники вишила, учора до ночи ще цю сорочку дошивала. – Стефка торкнулася пальцями до вишивки. – Каже, що файна» (4, с. 155); Утопив видро? Ото вилупок! (4, с. 30);

[о] – у префіксах **підо-, до-**; під наголосом в іменниках **война, войска**: «Підойми мене вище, бо не достаю», – гукнув Микитисі Мартин,

задихаючись від смороду (4, с. 29); «Ще не скінчилася війна», – казала Стефка (4, с. 73);

[e] – у заперечній частці **не**, у закінченні **-еш-** після [й] у дієслові **боєши**: «*Боєши?*» – *напирав Тодось...* (4, с. 16); *Не, нема дурних* (4, с. 144); *Не... Я тяжка, Варцю* (4, с. 163).

У системі вокалізму говіркового мовлення персонажів письменниці фіксує форми слів зі збереженим етимологічним [o] перед складом із наголошеним [a] у слові **богач** і в усіх інших, похідних від нього: «*Ти шо, богачі ніц не ліпші від шарпаків*», – *зітхнув Андрусь* (4, с. 127); *Дивиси, твій дєдьо такий богачисько, а в тебе в черві жаби квакают* (4, с. 130).

У коренях дієслова **хтіти**, займенників **в'ни**, **й'го**, **й'му** графічно по-різному передано випадання голосного звука [o]: *У вас також є діти. Є, правда? Ви також би хтіли їх видіти, правда?..* (4, с. 34); *Німці х'тіли, аби ви були такі поштиві, як в'ни, коли до Німеччини приїдете...* (4, с. 70); «*Віддайте! Шо скаже й'му й'го дєдьо?*» – *заступився за Мартина Степан* (4, с. 40).

У прикметнику **кирвавий** наявна сполука фонем **-ир-**, яка походить із давньої сполуки **trьt**, що має різну рефлексію в говірках зокрема наддністрянського говору, а це свідчить про «проникнення» фонетичних говіркових рис цього говору до сусіднього з ним: *Він оглянувся. Обіч дороги лежав Ярко й тримався за кирваву голову* (4, с. 133).

Серед характерних фонетичних ознак говіркового консонантизму в аналізованому тексті твору фіксуємо диспалаталізацію приголосного [ц'] у кінці слів (**хлопец**, **дровец**, **одинец**), перед флексією **-и** в іменнику **в серци** та суфіксом **-ува-** в дієсловах **працувати**, **данцувати** ‘танцювати’ [3, с. 89]: *Хлопец! Вона [Варвара] обертається до образів і подумки хреститься...* (4, с. 9); *Май Бога в серци, Мартине. Та тебе ніхто не возьме: я самітна й сліпа. І ти в мене одинец* (4, с. 152); *Вони (дівчата) в него фист файні, аби працувати послугачами* (4, с. 127). Перед суфіксом **-ува-** вживається м'який приголосний [л']: *І цілювати мене нині мусиш, бо будут нам співати* (4, с. 164).

Приголосний [с'], як і [ц'], теж вимовляється твердо в кінцевих позиціях у займенниках **хтос**, **шос/щос**, у прислівниках **колис**, **якос**: «*Ото хтос буде мати таздиню*», – *мама киває на Параску...* (4, с. 89); *То я хтів запитати, чи нема в тебе щос поїсти* (4, с. 17); «*Колис у Рожневі*

жив польський пан Чаплинський», – казав дід... (4, с. 54); Я ніколи не казала, аби ти називав мене «мамо». І говориш ти якос уже не по-нашому (4, с. 70).

Ствердіння кінцевого [с'] також простежуємо в лексемі **абис** (літературне – **щоб**), яка функціонує як частка для висловлення наказу, прохання або як сполучник у складнопідрядному реченні: *І дитину абис під образами поставила. І в купіль абис свяченої води влила (4, с. 176); Я казав, аби'с більше не приходив? (4, с. 31).*

Доказом впливу сусідніх говорів південно-західного наріччя на гуцульсько-покутські говірки є диспалаталізація приголосних звуків:

[р] – у формі І особи однини дієслова **зварити** – **звару**: *А хочеш, то ще для твого хлопа зілля звару (4, с. 168); «Можже, я тобі якого зілля звару, якщо слаба?» – кольнуло в серце (4, с. 169);*

[т] – у кінці дієслів ІІІ особи однини і множини теперішнього часу (**робит, лежить, будут, даст, ходят, мусят**) та прислівнику **гет**: *Шо вона тут робит? Чого лежить? (4, с. 11); То тільки багачі не ходят, а бідні мусят, – знизувала плечима Стефка (4, с. 53); Йди гет! – захищався Мартин (4, с. 16).*

Персональне мовлення в тексті твору відображає певні особливості говіркового консонантизму, що виявляються в переходах приголосних звуків:

[т] → [д] – у слові **данцувати**: *Нинька данцуєш лише зо мнов (4, с. 164);*

[ц] → [с] – у вказівному займеннику **сей**: *Як ви і на сей раз, пане, ні одну не возьмете, то вже більше не приїжджайте (4, с. 123); «Се вас сі причуло», – не втримався від сміху Тодось (4, с. 55);*

[ж] → [й] – у прислівнику **такой** < **також**: *І того тижня Влодко такой не плакав (4, с. 24); «Пусти! Я такой іду й за малим подивлюси», – переконувала Варвара... (4, с. 26).*

[ч] → [ц] – у частці **ци** < **чи**, яка вживається для підсилення питального речення: *«Божечку, скажи мені, де моя Парасочка. Ци жива ше?» – шелестіла вустами перед кожним сном дівчина (4, с. 90);*

[л], [м] → [в] – у словах **горівка, вандрувати** 'ходити без діла, тинятися' [3, с. 47]: *«То не він б'є, а горівка», – казала Варвара (4, с. 31);*

Пані Левська строго пильнувала кожного, хто порушував дисципліну, вандрувала від дверей до дверей і дослухалася, чи всі сплять (4, с. 54);

[п], [х] → [ф] – у лексемах **трафунок** ‘випадок’, **трафляти** ‘попадати, влучати’ [3, с. 550], **шуфляда** ‘чотирикутна коробка для зберігання дрібних речей в столі, шафі’ [3, с. 681]: *Усе було б добре, якби перед вечором не трапився той страшний трафунок* (4, с. 62); *На маєш! Так і в макітру потрафити можна* (4, с. 147); *Ти порпавси в її шуфлядах?* – *Тріпотів Мартин* (4, с. 51).

Шиплячий приголосний [ш] системно вживається на місці сполуки глухих шиплячого [ш] та африкати [ч] у сполучнику **шо**, прислівниках **нашо**, **ше**: *І ліжко нове. І гора вбрання на жердці, шо висит над ліжком. Аж образи закриває. І нашо й’му скільки?* (4, с. 18); *Шо стоїш, я сказав, шо ніц для тебе не маю* (4, с. 18); *То я винен, шо Стефка так мучиси* (4, с. 32); *Зара’ ше Варвара прийде. Кождий день до мене приходит* (4, с. 155).

Непослідовно в тексті твору передано подовжені приголосні: в одних словах (**писаню**, **вісіле**, **зранє**) наявне їх стягнення, тоді як в інших (**життє**, **зіллє**) воно відсутнє: *«То де таке написано?» – усміхнулася [Стефка] про людське око. «У весільнім писаню...»* (4, с. 164); *«Просили мама і тато, і ми вас просимо, аби прийшли до нас на вісіле», – ходили вони з Варваркою й ще однією дружкою від хати до хати* (4, с. 164); *«Тричі вип’єш – і дитина зійде, – казала Вікта. – А хочеш, то ще для твого хлопа зіллє звару. Даси й’му випити на ніч, то зранє сам до тебе прийде»* (4, с. 168).

У мові персонажів зберігається дзвінкість приголосних, що не характерно для покутсько-буковинської говірки, де дзвінкі переважно оглушуються, хоча можуть і зберігати дзвінкість. Оглушення зафіксовано лише у формі наказового способу дієслова **їсти** в такому контексті: *Не їш, най вистине, бо ще черево заболит* (4, с. 95).

До фонетичних рис відображення говіркового мовлення зараховуємо також втрату початкового [з] у прислівнику **відки** та збереження у вимові неспрощеної групи приголосних [жд] у займеннику **кождий** < кожний: *І відки шлунок знає, що йому мало води й що ому треба харчу?* (4, с. 26); *Придумай! – приступив ближче Тодось. – Поміняймося! І в кожного буде подарунок* (4, с. 47).

Висновки. Художня мова Марії Ткачівської, авторки роману «Голос перепілки», містить чимало діалектних форм, фонетичні особливості яких характеризують системи вокалізму і консонантизму покутсько-буковинського і гуцульського говорів. Наявність спільних фонетичних діалектних ознак у мові художнього тексту засвідчує єдність говіркових елементів у перехідних зонах карпатської групи говорів. Діалектні словоформи з характерними фонетичними рисами письменниця використовує не тільки зі стилістичною метою, вона вдається до свідомого використання в мовленні персонажів фонетичних діалектних форм, поширених у говірках гуцульсько-покутської перехідної зони, більшість із яких виконують стилістично нейтральну функцію та демонструють особливості говіркового мовлення.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в з'ясуванні діалектних морфологічних і лексичних особливостей у художній мові Марії Ткачівської.

Література

1. Бігусяк М. В. До питання гуцульсько-покутського діалектного порубіжжя на теренах Івано-Франківщини. *Вісник Прикарпатського національного університету*. Сер. Філологія (мовознавство). Вип. ХІХ–ХХ. Івано-Франківськ, 2008. С. 26–29.
2. Лесюк М. П. Основні риси покутського говору. *Етнос і культура: часопис Прикарпатського університету ім. В. Стефаника* : зб. науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки. 2003. № 1. С. 71–78.
3. Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 687 с.
4. Ткачівська М. Голос перепілки : роман. Харків, 2018. 192 с.